

УДК 811.161.1'373.7

Г. В. Буркова, С. Б. Кураш

ВОБРАЗНА-ПАЭТЫЧНЫЯ КАНТЭКСТЫ З УСТОЙЛІВЫМІ АДЗІНКАМІ ЯК АБ'ЕКТ ПАРОДЫ

Анотацыя. У артыкуле даследуецца функцыянаванне ўстойлівых выразаў у сістэме адносін тэкстаў-пародыі і тых паэтычных тэкстаў, на якія гэтыя пародыі створаны. Вызначана, што ўстойлівыя адзінкі розных тыпаў могуць захоўваць структуру і функцыі, якія былі ім уласцівыя ў зыходным тэксце, а таксама могуць падвяргаецца тым ці іншым парадыйным аперацыям (разгортванне ў гумарыстычны сюжэт; сутыкненне з кантэкстам, які кантрастуе тэматычна ці стылістычна; прачытанне ў прамым сэнсе і інш.).

Ключавыя словы: устойлівыя адзінкі, пародыя, паэзія, вобраз, стылістычны эффект.

Вобразная архітэктоніка паэтычнага тэксту – адзін з найбольш цікавых аб'ектаў парадывавання. У парадыйным люстэрку могуць аказвацца разнастайныя вобразныя кантэксты моўнага паэтычнага кантынууму, у тым ліку такія, якія маюць у сваім складзе ўстойлівыя адзінкі розных тыпаў: фразеалагізмы, прыказкі і прымаўкі, афарызмы, калакацыі. Апошнія пры гэтым у большай ці меншай ступені могуць трапляць у пазіцыю сэнсавага фокуса вобразнага кантэксту.

Вядома, што адносіны тэкста, які парадывуецца, і тэкста-пародыі – гэта адносіны першаснага і другаснага (вытворнага) тэкстаў, у аснову якіх пакладзены пэўныя дэрывацыйныя механізмы. Вядома і тое, што фразеалагічныя і іншыя ўстойлівыя адзінкі могуць уваходзіць у паэтычны кантэкст як у звычайным, так і ў трансфармаваным выглядзе.

Мэта прапанаванага даследавання – вызначэнне гэтых самых механізмаў адносна структурна-семантычных і прагматычных характарыстык устойлівых адзінак розных тыпаў у зыходным тэксце (аб'екце пародыі) і ў парадыйным (вытворным) тэксце. Для вырашэння гэтай задачы намі выкарыстоўваліся метады кантэкстнага, інтэртэкстуальнага і інтэрпрэтацыйнага аналізу.

Назіранні паказалі, што ў пераважнай большасці выпадкаў тыя ці іншыя ўстойлівыя адзінкі, ужытыя ў кантэкстах, якія падвяргаюцца парадываванню, не застаюцца па-за ўвагай парадыста, паколькі, як правіла, ужываюцца паэтамі ў мэтах узмацнення вобразнага патэнцыялу тэксту, і нярэдка функцыянуюць у тэкста- і

вобразаўтваральнай функцыі, чаму садзейнічае сама іх прырода: «Сапраўды, для таго каб нейкі выраз запомніўся і спадабаўся і яго сталі б зноў і зноў паўтараць, трэба, каб ён быў вобразным, рытмічным» [1, с. 309]. Даследчыкамі нават вызначаюцца такія паняцці, як «фразеалагічная / прыказкавая дамінанты» мастацкага тэксту, якія «праяўляюць сваю спецыфіку ў кантэкстуальным асяроддзі, г. зн. у дыскурсіўнай практыцы пэўнага аўтара, а не ў моўнай сістэме ў цэлым» [2, с. 114–115].

Часцей за ўсё падставай для стварэння парадыйнага тэксту становіцца якая-небудзь прыкметная ўласцівасць прэцэдэнтнага пабудавання, улоўленая парадыстам з большай ці меншай ступенню аб'ектыўнасці, у прыватнасці, ступень эстэтычнай дасканаласці, навізна і арыгінальнасць альбо, наадварот, банальнасць, збітасць і да т. п. У якасці прыкладаў можна прывесці наступныя фрагменты паэтычных тэкстаў і парадыйных водгукаў на іх.

Аб'ект пародыі

*Няхай бяда наваліцца гарою –
Не траць ніколі добрага настрою:
Усмешка ўпрыгожыць чалавека,
А злосць нам скарачае чвэртку веку.
(Мікола Вярышынін)*

Пародыя

*І я за тое: бойся каня ззаду,
Не выпрабуйвай злую долю.
Калі забудзеш гэтую параду –
То паспытаеш капытоў уволю.*

*Яшчэ такі сакрэт я вам даверу:
Палена сукаватае ніколі
Не трэба біць звычайнаю сякерай,
А калуном – у міг яго расколіш.
(Уладзімір Новік)*

У гэтым прыкладзе, як можна бачыць, падставай для пародыі становіцца сцвярджанне паэтам агульнавядомых ісцін. Стылістычны эффект пародыі звязаны з пераносам сітуацыі (парады чытачу адносна жыццёвага накірунку, адносінаў да жыцця) у сферу прыземлена-побытавую (як падыходзіць да каня і калоць дровы).

Яшчэ адзін аналагічны прыклад.

Аб'ект пародыі

*Калі з душы спадае быту млосць,
Сціраю пыл з паліц бібліятэкі,
І мне здаецца, тут я – вечны госць,
Дзе кніжкі ўсе – жыцця майго люстэркі.*

*Адлюстравалі трапна вобраз мой
Гамер, Шэкспір, Петрарка і Купала...
Цвярозы штрых пра мой скразны запой
Пакінуў Блок, калі яго хістала...*

*Я ёсць паўсюль – Іешуа? Пілат?
Хоць цензары мой дух раскрыжвалі,
Ды геніям – класічнае «віват»!
Мой вобраз імі ўпісаны ў скрыжалі.*

*І ты, чытач, – а ты, магчыма, ёсць
Ці будзеш – над радкамі не глуміся,
Калі спадзе з душы зямная млосць,
На вобраз свой спрадвечны азірніся...
(Леанід Галубовіч)*

Пародыя

*Адпрэчваю няўпэўненасць і жаль,
Ці ж мала мы, паэты, падрыжгалі?
Мой кожны верш – гісторыя, скрыжаль,
Я й сам навекі ўпісаны ў скрыжалі!*

*Мяне хапала слава за каўнер,
Хоць я яшчэ не ездзіў на Пегасе.
І лазіў на слупы за мной Гамер,
Калі я быў манцёрам у калгасе.*

*Мне тых часоў ніколі не забыць.
Яшчэ ледзь-ледзь настроіў сваю ліру,
А ўжо класічным “быць або не быць”
Я дапамог гаротнаму Шэкспіру.*

*Разведаўшы, што ёсць на свеце я,
Мне дакучаў санетамі Петрарка,
Хоць знаў – у Галубовіча сям'я
І ўся, што неабходна, гаспадарка...*

*На сёмым небе з сонечных аблок
Я ў гонар свой узводзіў піраміды.
І піў на брудэршафт са мною Блок,
Забыўшы гістарычныя абіды.*

*Мяне Ясенін клікаў за мяжу,
Заўжды ў вясёлым, песенным настроі.
Я пра Купалу нават не кажу –
З мяне спісаны ўсе яго героі.*

*Пад ногі кожны зоркі мне страсаў
На росквіт паэтычнае планіды.
Навошта ж Караткевіч напісаў,
Што на зямлю не прыйдуць леаніды?..*

*Падумаю – пісаць перастаю:
Мой кожны твор – не паказка пустая!
Я на скрыжальных ледзьве ўжо стаю,
Бо з непрывычкі ўсё ж такі хістае.
(Міхась Скобла)*

У прыведзеных двух тэкстах можна бачыць цэлы каскад устойлівых абаротаў, у якім сутыкаецца «высокае», «кніжнае» і «размоўнае», «зніжанае», што адпавядае прагматычнаму напрамку пародыі – юмарыстычна адлюстраванне спробу аўтара (Л. Галубовіча) паставіць сваю асобу ў адзін шэраг з персонамі класікаў.

Падобная стратэгія пародыравання пакладзена ў аснову пародыйнага тэксту М. Шабоўіча, заснаванага на абыгрыванні прэцэдэнтных феноменаў – назваў вядомых літаратурных твораў:

Аб'ект пародыі

*«Нарачанскія сосны»,
«Жураўліны крык»,
«Лясная песня»
(Назвы вершаў Міхася Башлакова)*

*А я тут жыву, а я тут,
Дзе завеі звіае снежань.
(Міхась Башлакоў)*

Пародыя

*Ох, не паглядзяць па галоўцы,
Калісь наб'юць табе гузак
І Танк, і Быкаў, і Русак
За ўсе, што ўзяў ты, загалоўкі.
І Мележ сцішыцца ў самоце:
Калі бярэш, то меру знай:
«Завеі. Снежань» — забірай,
Але ж не «Людзі на балоце»!
(Мікола Шабоўіч)*

Яшчэ адной характэрнай стратэгіяй пародыравання кантэкстаў з устойлівымі выразамі з'яўляецца прамое прачытанне вобразнага выразу, што прыводзіць да трансфармацыі вобраза ў гіпербалізавана-недарэчную (фантастычную, казачную) фэбулу тэксту і да эфекту «рэалізацыі метафары» [3, с. 171–172].

Аб'ект пародыі

*Калі ўмела жыць,
Дык можна і каня даіць.
(Рыгор Барадулін)*

Пародыя

*Чытач,
Ты, мабыць, не паверыш,
Як я ля вымя шчыраваў,
Акрыўшы ў ім такую неруш,
Якой ніхто не адкрываў.
(...)*

*Мая Пегасіца пасеіца
Каля Парнаса на аўсе,
Як гойкну – гэтак панясеіца,
Што маладзік на дол страісе.
(Пятро Сушко)*

Матыў «даення каня», пакладзены ў аснову аўтарскага афарызму, які нагадвае прыказку, парадыст разгортвае ў цэлы сюжэт на класічную тэму паэта і паэзіі.

Блізкім да апісанага з’яўляецца такі парадыйны прыём, калі ў тэксце пародыі захоўваецца і нават умацняецца стылёвая ці тэматычная дамінанта, заданая нейкім устойлівым выразам, напр.:

Аб’ект пародыі

*Вада і шкло – два светы, дзве
празрыстасці.*

...

*Вугал падзення роўны вуглу адбіцця.
(Галіна Булыка)*

Аб’ект пародыі

*І ўвогуле – я дбаю пра сябе,
Сябе люблю, у сябе люблю капацца.
Сябе выносьць на сваім гарбе,
Каб потым жа сабе і падабацца.
(Славамір Адамовіч)*

Пародыя

*Сінус бэта-вугла упіраецца ў вазу,
Промень тангенса зырка ад люстры ідзе.
І сыпучасць пяску вам напамінь адразу,
Што цякучасці вод не стрымацца нідзе.
(Георгій Юрчанка)*

Пародыя

*Я ўсім паэтам даць гатоў адлуп.
З былога, як герой вядомай казкі,
Я сам сабе выцягваю за чуб,
Узвалаку ж і на бугор парнаскі!
(Міхаіл Скобла)*

Устойлівы выраз з зыходнага тэксту можа быць выкарыстаны парадыстам для выражэння іншага, у параўнанні з зыходным, сэнсу, для стварэння новага вобразу, параўн.:

Аб’ект пародыі

*Я працую і працую...
Век нядоўгі свой марную
пад гарой дзе свішча рак,
на каго хрыбетнік гну я? –
недаўмеюся ніяк.
(Алесь Давыдаў)*

Пародыя

*Я працую і працую,
сяду гэтак, сяду так;
вершык свой усё мудрую,
каб меў выгляд, пах і смак.
Ды нашто хрыбетнік гну я? –
недаўмеюся ніяк.
Кніжку выдаць абяцаюць
як пад горкай свісне рак.
Пэўна, кожны так мяркуюе
малады паэт-бядак.
(Анатоль Крэйдзіч)*

Як можна бачыць, ад роздому аб жыцці ў цэлым (зыходны тэкст) парадыст перайшоў да роздому лірычнага героя аб выданні сваёй кніжкі, выкарыстоўваючы для гэтага вядомую устойлівую адзінку ў трансфармаваным выглядзе.

Для параўнання можна прывесці і такія прыклады, дзе адна і тая ж устойлівая адзінка ў тэксце пародыі і ў зыходным тэксце застаюцца функцыянальна тоесамі:

*З глухой выходжу каламуці,
У тумане ізноў хаджу...
З самім сабой я на нажах.
(Васіль Макарэвіч)*

*На мне прызначаным марируце
Не разабрацца – проста жах!
У тумане і каламуці
Я сам з сабою на нажах.
(...)*

*І ўсё ж Пегаса я гукаю,
А то другія пераймуць.
І ў іх паэзія такая –
Адзін туман і каламуць.
(Міхась Скобла)*

Аб'ект пародыі

*Вось дзяўчына дык дзяўчына!
Можна нават чараўніца.
Свет на ёй сышоўся б клінам,
Ды яшчэ бацькоў баіцца...
(Алесь Бажко)*

Пародыя

*Вось дзяўчына дык дзяўчына!
Чараўніца ды і годзе!
Свет на ёй сышоўся клінам,
А яна за нос штоць водзіць.
(Анатоль Зэкаў)*

Станавіцца аб'ектам пародыі, як было адзначана, могуць і такія вобразныя пабудаванні, якія выклікаюць асацыяцыі з больш шырокімі кантэкстамі. У сувязі з гэтым трэба ўзгадаць пра такую з'яву, як «фразеалагічнасць» тэксту, якая заключаецца ў набыцці тэкстамі ўласцівасцяў узнаўляльнасці і стэрэатыпнасці на структурна-семантычным узроўні, што, напрыклад, уласціва (хай і ў няроўнай ступені) цэламу шэрагу тэкстатыпаў (маўленчых жанраў) малога фармату (прыказкам і прымаўкам, афарызмам, заклікам, лозунгам, віншаванням, слоганам, інструкцыям, папярэджанням і г. д.) [4]. У прыватнасці, парадыравацца можна вобразная архітэктоніка такіх кантэкстаў, як літаратурныя напрамкі, стылі, жанры (напр., «Вянок парадыйных санетаў» Міхася Пазнякова, «Круглы стол вакол квадратнага акна» Міхася Скоблы, «Лічылка» Анатоля Зэкава і інш.).

Такім чынам, можна сцвярджаць, што ў структуры адносін тэкстаў-пародый і тых паэтычных тэкстаў, на якія гэтыя продыі пішуцца, устойлівыя адзінкі розных тыпаў могуць як захоўвацца ў тым стане і той функцыі, што выяўляліся ў зыходным тэксце, так і падвяргацца такім аперацыям, як разгортванне ў гумарыстычны сюжэт; сутыкненне з кантэкстам, які кантрастуе тэматычна ці стылістычна; прачытанне ў прамым сэнсе (прыём «рэалізацыі») і інш.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Арнольд, И. В. Интерпретация пародии и стилистические функции фразеологизмов / И. В. Арнольд // Семантика. Стилистика. Интертекстуальность : сб. статей. – СПб. : Изд-во С.-Петербургского ун-та, 1999. – С. 304–313.
2. Ломакина, О. В. Фразеология в тексте: функционирование и идиостиль : монография / О. В. Ломакина ; под ред. В. М. Мокиенко. – М. : РУДН, 2019. – 344 с.
3. Кураш, С. Б. Метафорика белорусской и русской поэзии: тексто-дискурсивный аспект / С. Б. Кураш. – Мозырь : УО МГПУ им. И. П. Шамякина, 2020. – 322 с.
4. Кураш, С. Б. К проблеме «фразеологическая единица и текст»: от текстуализации фразеологизмов к фразеологизации текстов / С. Б. Кураш // Славянская фразеология и паремология в XXI веке : сб. науч. статей ; под ред. Е. Е. Иванова, В. М. Мокиенко. – Минск : Змицер Колас, 2010. – С. 143–147.

Abstract. The article examines the functioning of stable expressions in the system of relations between parody texts and those poetic texts on which these parodies were created. It is determined that stable units of various types can retain the structure and functions that were inherent to them in the source text, and can also be subjected to various parody operations (unraveling into a humorous plot; collision with a context that contrasts thematically or stylistically; reading in the literal sense, etc.).

Keywords: stable units, parody, poetry, image, stylistic effect.

Буркова Анна Викторовна – кандидат филологических наук; Мозырский государственный педагогический университет имени И. П. Шамякина (sajtmzr@mail.ru).

Кураш Сергей Борисович – кандидат филологических наук, доцент; Мозырский государственный педагогический университет имени И. П. Шамякина (text2005@mail.ru).